CERCETĂRI PALEOLITICE ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

Maria BITIRI

Carpaţii nord-vestici ai României cuprind o serie de microdepresiuni intramontane cu suprafeţe reduse, fiecare în parte prezentînd elemente fizico-geografice şi trecut istoric diferit. Între acestea, o atenţie deosebită se acordă Depresiunii Oaş, unitate naturală bine conturată, cu trăsături specifice faţă de zonele limitrofe şi cu relief complex, oferind dintotdeauna condiţii optime de viaţă.

Situată la extremitatea nord-vestică a României, la contactul dintre Cîmpia Someş-Tur şi lanţul munţilor vulcanici Oaş-Gutăi, depresiunea de eroziune Oaş are caracterul unui bazin semi-închis, străjuit de un relief înalt. Întregul său teritoriu este străbătut de o reţea hidrografică bogată, formată din rîurile Talna, Tur, Pîrîul Rău şi Lechincioara, după cum şi de o gamă variată de dealuri de origine erozivă şi vulcanică, altitudinea lor variind între 150 şi 400 m deasupra nivelului mării [1].

Prima semnalare a existenţei unor urme de activitate umană din paleolitic în nord-vestul României o datorăm lui Roşka Marton care, avînd în preocupările sale cercetarea paleoliticului din Ardeal, a întreprins în 1928 cercetări de suprafaţă şi mici sondaje pe dealurile din preajma Bicsadului [2]. Cu acest prilej a descoperit o serie de piese pe care le-a atribuit aşeuleanului şi micochianului, interpretare ce a fost privită cu rezervă de către specialiştii vremii. După aproape trei decenii, în 1957, C. S. Nicoläescu-Plopşor a reluat cercetările în această parte a României, descoperind cu acest prilej, prima aşezare paleolitică pe terasa piemontană de la Boineşti [3]. În anii ce au urmat, cercetările s-au extins în diferite părţi ale Depresiunii Oaş şi în împrejurimi, fapt ce a dus la descoperirea altor locuiri paleolitice, toate situate pe culmile unor dealuri, în preajma cărora curg rîuri sau se află o sursă de apă (izvor) (fig. 1)

Marea majoritate a acestor descoperiri reprezintă urmele unor aşezări cu mai multe straturi de cultură (2–3) ,nici una însă nu dovedeşte o locuire continuă, o evoluţie locală, fiecare nivel conţinînd urmele altei culturi, diferită ca timp şi specifică în maniera de cioplire a pietrei [4].

Dată fiind zona de origine vulcanică în care ne aflăm şi prezenţa solului de pădure cu aciditate sporită, resturile faunistice s-au distrus în întregime, singurele dovezi de locuire şi activitate umană rămînînd obiectele de piatră cioplită şi vetrele de foc, acolo unde acestea s-au păstrat.

Pe culmile dealurilor, acumularea depunerilor a fost foarte lentă, procesul de eroziune fiind intens; în felul acesta, urmele de locuire paleolitică apar la adîncimi cu totul reduse. Mai mult decît atît, acolo unde dealurile sînt în pantă mai lină, locurile pretîndu-se lucrărilor agricole, straturile superioare de cultură au fost distruse aproape în întregime (Călineşti I–IV şi Remetea-Şomoş II). În asemenea aşezări, delimitarea nivelelor de locuire este dificilă, iar lipsa unor straturi sterile de pămînt care să separe urmele diferitelor culturi, ne pune în situaţia să recurgem în primul rînd la tipologia succesiunilor culturale.

Cercetările geologice au stabilit că piemonturile şi terasele piemontane din Depresiunea Oaş sînt formate prin eroziune sau în urma ultimei faze de erupţii vulcanice din pliocen şi sînt acoperite de o pătură loessoidă, în majoritatea cazurilor de vîrstă pleistocenă [5]. În linii mari, aceste depuneri au fost împărţite de pedologi în trei orizonturi, A, B şi C [6]. Orizontul A (superior) prezintă o alcătuire granulometrică luto-prăfoasă cu alternanţe de suborizonturi uşor sesizabile pe baza coloritului, ce variază de la cenuşiu-gălbui la gălbui-roşcat. Orizontul B este mai argilos, cu o structură grosieră, colorit brun, bogat în oxizi feric; orizontul C, argilos şi compact, în unele locuri (Remetea-Şomoş I) păstrează multă umiditate.

Situaţii stratigrafice mai clare avem la Boineşti şi Remetea-Şomoş I, unde depunerile loessoide sînt ceva mai masive. Dealurile fiind mai înalte şi cu versanţi abrupţi, n-au fost niciodată accesibile lucrărilor agricole, în concluzie straturile se păstrează nederanjate.

Cele mai vechi urme de locuire din Depresiunea Oaş aparţin musterianului superior, descoperite la Boineşti, Remetea-Şomoş I şi Remetea-Şomoş II, în straturile inferioare situate în depunerile brune ale orizontului B. Cu un inventar mai bogat la Boineşti şi Remetea-Şomoş I şi mai puţin numeros la Remetea-Şomoş II, musterianul din Oaş reprezintă o fază tîrzie a acestei culturi şi un amestec cu elemente de tehnică levalloisiană şi aurignaciană. Întîlnim aici nuclee discoidale (în special la Boineşti), cu urme de desprindere pe una sau pe ambele feţe, nuclee globulare şi piramidale (la Remetea-Şomoş I) şi cîteva nuclee alungite de tipul celor prismatice, cu două planuri de lovire. Mai numeroase însă sînt

---

[1] I. Velcea, *Ţara Oaşului, studiu de geografie fizică şi economică*, Bucureşti, 1964.
[2] Marton Roşka, *Cercetări preistorice în Ardeal în 1928*, în „AIGR", XIV, p. 180.
[3] C. S. Nicoläescu-Plopşor şi Elena Covacs, *Cercetările arheologice din regiunea Baia Mare*, în „Materiale", VI, 1959.
[4] Maria Bitiri, *Cîteva observaţii cu privire la paleoliticul din Oaş şi periodizarea lui*, în „SCIV", tom. 18, nr. 4, 1967.
[5] Mircea Paucă, *Neogenul din bazinele externe ale munţilor Apuseni*, în „ACG", vol. XXVII, 1954.
[6] Const. D. Chiriţă, C. Păunescu, D. Teaci, *Solurile Romîniei*, Bucureşti, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

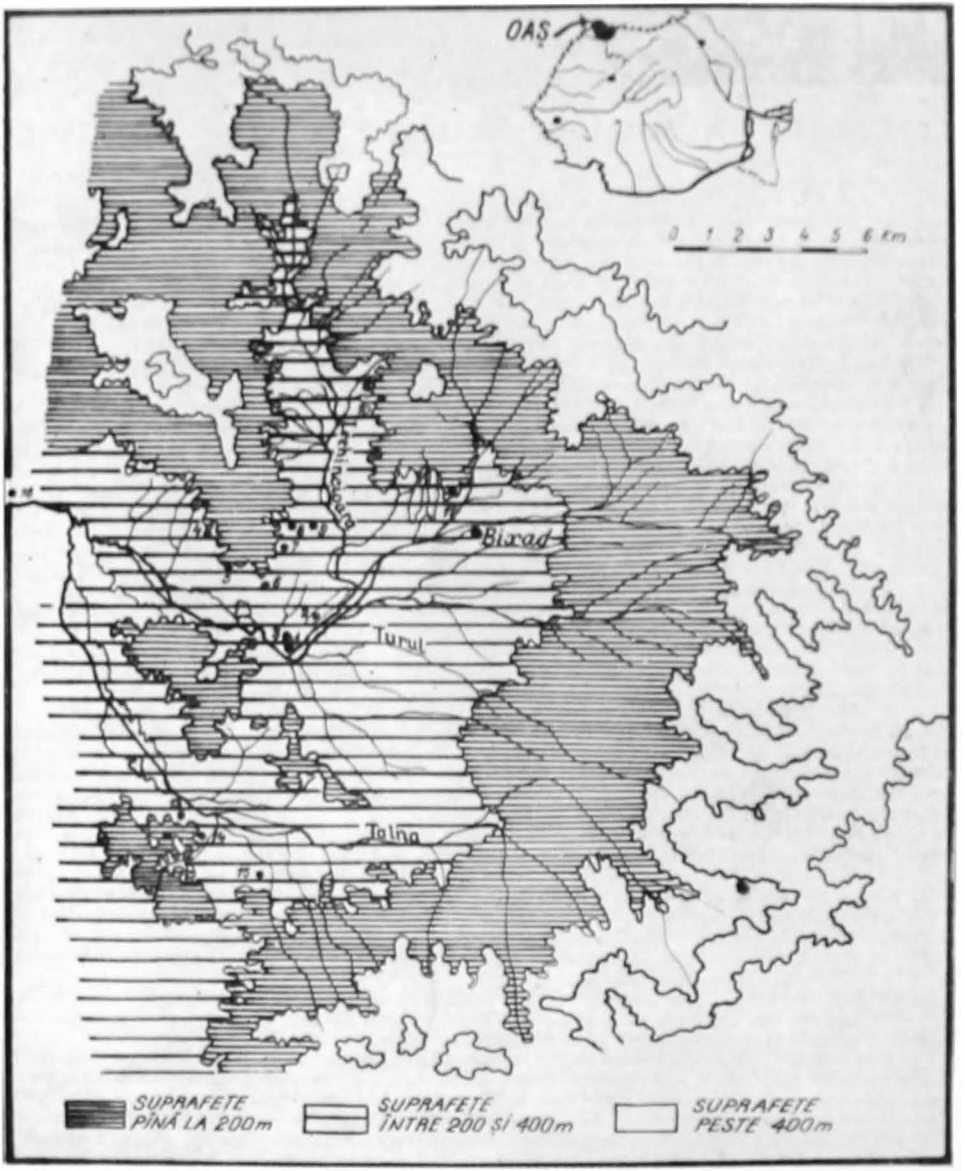

Fig. 1. HARTA HIDROMETRICĂ A DEPRESIUNII OAȘ ȘI A ZONELOR LIMITROFE (DUPĂ I. VELCEA), CU AMPLASAREA PUNCTELOR PALEOLITICE.

nucleele atipice, de pe suprafața cărora s-au desprins așchii și lame în mod anarhic, dar din cauza calității slabe a materiei prime, bulgării inițiali n-au primit o formă tipologică precisă.

Numeroase și variate ca tipuri sînt răzuitoarele; între acestea predomină însă formele drepte, realizate pe laturile lungi ale unor așchii late, după cum și răzuitoarele înguste și înalte, ușor arcuite,

https://biblioteca-digitala.ro

cioplite pe capătul unor aşchii groase. Adăugăm la acestea cîteva răzuitoare concave, de colţ şi duble (fig. 2).

Vîrfurile triunghiulare şi aşchiile late musteriene sînt bine reprezentate atît prin exemplare retuşate, cît şi prin exemplare simple, ambele categorii putînd fi împărţite şi după forma planului de lovire care este faţetată, dreaptă sau formată din două suprafeţe înclinate. Tipurile de unelte amintite sînt însoţite de un număr redus de lame, unele simple, altele retuşate, un burin median şi două vîrfuri bifaciale [7]. Cele două piese bifaciale au vîrful ascuţit, baza uşor rotunjită şi suprafeţele puţin bombate. Prin prezenţa vîrfurilor bifaciale în complexul de la Remetea-Şomoş I, cît şi prin componenţa întregului utilaj litic descoperit, cele trei straturi de cultură mai vechi din N.V. României corespund caracterului general al musterianului din România, din peşteri şi de pe terase.

Faza tîrzie a acestei culturi din Oaş pare a fi legată în primul rînd de musterianul din peşterile carpatice, care sînt cele mai apropiate teritorial şi unde musterianul a cunoscut o lungă dezvoltare în etapa timpurie a glaciaţiunii Würm. În complexele musteriene superioare din peşterile Ohaba Ponor, Nandru şi Baia de Fier s-au descoperit toate categoriile de unelte pe care le întîlnim în cele trei aşezări mai vechi din Oaş, inclusiv formele bifaciale. Avînd în vedere toate aceste fapte, socotim prezenţa primilor veniţi pe dealurile din Depresiunea Oaş drept o consecinţă a îmblînzirii climei în primul interstadiu würmian, în cursul căruia musterienii au părăsit peşterile carpatice de pe teritoriul României, retrăgîndu-se către regiuni deschise. Ulterior, în cursul paleoliticului superior, numai grupuri răzleţe de vînători au mai pătruns în unele peşteri pentru perioade scurte de timp, lăsînd în urma lor vetre subţiri de foc şi foarte puţine unelte de piatră, cu totul insuficiente pentru atribuirea lor uneia sau alteia dintre culturi.

Cea de-a doua fază de locuire paleolitică din nord-vestul României este reprezentată de aşezări de vîrstă aurignaciană mijlocie, situate în partea inferioară a depunerilor orizontului A, la Boineşti, nivelul II, Remetea-Şomoş I, niv. II, Remetea-Şomoş II, niv. II, Călineşti I, niv. II şi Călineşti II. Cu proporţii ce variază de la un punct la altul în ceea ce priveşte tipurile de unelte şi materia primă, inventarul litic descoperit în aşezările amintite dovedeşte că purtătorii acestei culturi s-au instalat în părţile locului într-o fază în care cunoşteau pe deplin cioplirea lamelară. Piesele musteriene, specifice straturilor inferioare, mai apar în aceste aşezări în proporţii cu totul reduse.

Din aşezările cercetate pînă acum se remarcă în primul rînd aşezarea Călineşti II, care, deşi cu o suprafaţă redusă, a oferit cel mai bogat şi caracteristic material. Aproape o treime din totalul inventarului litic descoperit o reprezintă piesele tipice, concentrate în jurul unei vetre de foc. Materia primă, în proporţie de peste 90%, o constituie opalul alb-vineţiu, aflat în depozit natural în imediata apropiere a aşezării, la baza terasei. Apropierea sursei de materie primă explică în parte abundenţa uneltelor tipice finite, întrucît, aşa cum sublinia I. A. Semenov, cele mai bune rezultate în cioplirea pietrei se obţin în condiţiile prelucrării acesteia încă umedă, imediat ce a fost scoasă din depozitul natural [8].

Atît la Călineşti II, cît şi în celelalte aşezări aurignaciene mijlocii din Oaş, întîlnim toate tipurile de unelte specifice acestei culturi. Nucleele tipice sînt prelungi, în majoritatea cazurilor cu două planuri de lovire. Lamele sînt cele mai numeroase, cuprinzînd o gamă variată de tipuri, de la exemplarele late, cu vîrful ascuţit şi laturile uşor arcuite, retuşate semiabrupt, pînă la lamele lungi şi înguste, retuşate oblic, mărunt, în toată lungimea lor, drepte sau cu scobitură simplă sau dublă.

După lame, cele mai numeroase unelte sînt gratoarele de diverse tipuri, realizate în primul rînd pe aşchii scurte şi groase din care s-au obţinut gratoare înalte, transversale, oblice, duble şi carenate etc., după cum şi gratoare pe capătul unor lame simple sau retuşate. Burinele şi străpungătoarele, deşi în proporţii comparativ reduse, sînt prezente în toate complexele de acest gen (fig. 3).

Faţă de complexele mai vechi, unde uneltele s-au cioplit din roci silicioase culese din prundişul rîurilor din apropiere, în aurignacianul mijlociu s-a folosit pentru prima dată pe teritoriul României obsidiana neagră translucidă şi aceea patinată.

Dacă, prin tipologia uneltelor, aurignacianul mijlociu din N.V. României corespunde aşezărilor de aceeaşi vîrstă şi aspect cultural din restul ţării, folosirea obsidianei la confecţionarea uneltelor în paleoliticul superior constituie un specific pentru această zonă a ţării. Acest fapt, alături de zona geografică din care face parte Depresiunea Oaş, ca şi principalele tipuri de unelte, constituie dovezi concrete ale legăturii acestei culturi cu grupul de aşezări de aceeaşi vîrstă de pe Tisa superioară [9].

Deasupra straturilor de vîrstă aurignaciană mijlocie, în depunerile cenuşii-prăfoase cu nuanţe slabe de galben, în unele aşezări caracterul inventarului litic se schimbă brusc, devenind mult microlitizat. Situaţii clare din acest punct de vedere întîlnim în complexele straturilor superioare din aşezările de la Boineşti şi Remetea-Şomoş I, după cum şi în aşezarea de la Turulung. Straturi de cultură gravettiană s-au descoperit şi la Călineşti I, III şi IV ca şi la Remetea-Şomoş II. În aceste din urmă aşezări, straturile sînt parţial deranjate prin lucrările agricole, multe dintre piesele litice găsindu-se în poziţie secundară, la suprafaţă.

---

[7] Maria Bitiri, *Paläolithische Blattspitzen in Rumänien*, în „Quartär", 18, 1967, p. 139.
[8] I. A. Semenov, *Perovîtnaia tehnica*, MIA, 1957.
[9] L. Banesz, *Die altsteinzeitlichen Funde der Ostslowakei*, în „Quartär", 18, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2. MUSTERIAN SUPERIOR: 1 – REMETEA ŞOMOŞ I, VÎRF BIFACIAL; 2 – BOINEŞTI, VÎRF DE MÎNĂ; 3 – BOINEŞTI, RĂZUITOR.

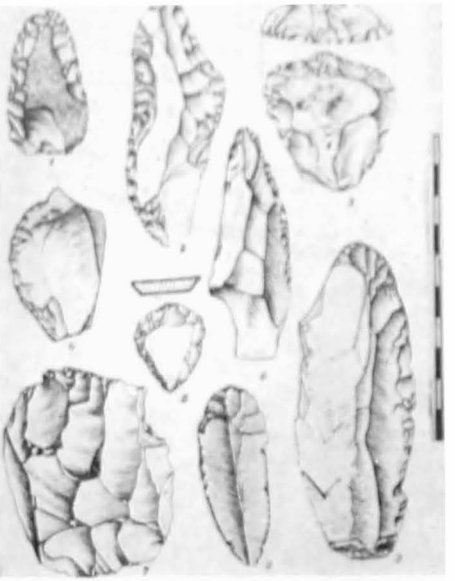

Fig. 3. OAŞ, 1–9, UNELTE DE PIATRĂ CIOPLITĂ – AURIGNACIAN MIJLOCIU.

Condiţiile descoperirii urmelor gravettiene din N.V. României nu ne permit o încadrare geocronologică precisă. Remarcăm însă faptul că majoritatea lor suprapun straturi de cultură mai vechi, de vîrstă aurignaciană mijlocie. În întregul lui, inventarul aşezărilor gravettiene are un fond comun cu aurignacianul pe care îl suprapune. În proporţii care diferă de la un punct la altul, utilajul litic din aceste straturi este microlitizat şi completat cu lame mărunte şi vîrfuri retuşate abrupt, străpungătoare, lame denticulate, lame trunchiate etc. (fig. 4).

Elemente comune ca : nuclee prismatice şi piramidale, gratoare pe aşchii scurte, un număr redus de burine, lame mărunte şi vîrfuri retuşate abrupt şi numai izolat străpungătoare şi lame denticulate întîlnite în straturile gravettiene de la Călineşti I şi Turulung, ne fac să atribuim aceste aşezări fazei timpurii şi gravettianului.

La Boineşti, Călineşti III, Şomoş I şi Şomoş II, deşi fondul de unelte tipice este în general comun cu al celor enunţate mai sus, microlitizarea este mai accentuată. În aceste complexe s-a descoperit un număr sporit de nuclee microlitice, gratoare de diverse tipuri, lame denticulate, lame cu scobitură şi lame trunchiate, ultimele lipsind cu desăvîrşire din complexele mai timpurii. În consecinţă, în pofida situaţiei stratigrafice dificile a gravettianului din N. V. României, distingem în cele două aşezări o fază mai tîrzie a acestor culturi. Fiind vorba de aceeaşi cultură, principalele tipuri de unelte din aşezările gravettiene din nord-estul şi nord-vestul României sînt asemănătoare ; complexele din cele două regiuni prezintă însă şi unele diferenţieri zonale, exprimate în primul rînd prin diversitatea materiei prime. Astfel, în regiunea de nord-est, atît în gravettian cît şi în culturile mai vechi s-a folosit silexul cretacic albastru, în timp ce în nord-vest, rocile de bază sînt cele de origine vulcanică, între care şi obsidiana pură.

Lanţul Carpaţilor Răsăriteni a constituit un obstacol greu de trecut, ridicîndu-se ca un baraj între cele două zone. De aceea, în est, rocile vulcanice lipsesc cu desăvîrşire, iar în vest, piesele cioplite din silex cretacic de origine răsăriteană constituie o rară excepţie. În cercetările de pînă acum, numai la Călineşti I s-au descoperit cîteva piese cioplite din silex cretacic albastru de origine răsăriteană. În nord-estul României, gravettianul a avut o durată lungă, fapt care, alături de situaţii stratigrafice precise, a permis distingerea a patru faze de dezvoltare, în timp ce, în nord-vest distingem doar două faze [10]. Luînd în consideraţie zona geografică din care face parte Depresiunea Oaş ca şi materia primă folosită la făurirea uneltelor,

[10] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Alexandru Păunescu, Florea Mogoşanu, *Le paléolithique de Ceahlău*, în „Dacia", N. S., tom. X., 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4. OAȘ, 1—20 UNELTE DIN PIATRĂ CIOPLITĂ — GRAVETTIAN

https://biblioteca-digitala.ro

gravettianul şi culturile mai vechi din această parte a ţării se încadrează în aria culturilor dezvoltate în depresiunea din curbura interioară a Carpaţilor, zonă străbătută de Tisa superioară şi afluenţii ei.

Studiind culturile paleolitice din Slovacia răsăriteană, J. Barta şi L. Banesz [11] disting două faze de dezvoltare a gravettianului: o fază mai timpurie, de vîrstă $Würm_2$-$Würm_3$ la Cejkov I stratul inferior şi Kasov, la care pot fi adăugate aşezările gravettiene mai timpurii din nord-vestul României, Călineşti I şi Turulung. Tot din această fază fac probabil parte şi aşezările de la Sagvar, Dunaföldvar şi Szeged-Otalom din Ungaria, unde după indicaţiile lui M. şi V. Gabori sînt prezente încă unele elemente arhaice [12]. A doua fază, mai tîrzie, de vîrstă $Würm_3$, apare identificată la Cejkov I nivelul superior; acestei faze îi atribuim noi aşezările din straturile superioare de la Boineşti, Călineşti III, Remetea-Şomoş I şi Şomoş II.

Aşa cum menţionam mai sus, la Călineşti I s-au descoperit cîteva piese cioplite din silex cretacic albastru, de origine răsăriteană, care, alături de identificarea de către L. Vertes în aşezările paleolitice din Ungaria a unei roci silicioase folosită mai ales în paleoliticul din Polonia, ar putea confirma o dată în plus, ipoteza potrivit căreia gravettianul de aspect oriental a pătruns în centrul Europei dinspre est, prin pasurile Carpaţilor [13].

Precizăm însă că, deşi pătruns dinspre est pe teritoriul României, fie că ne referim la zona de est, de vest sau la Podişul Transilvaniei, nu poate fi vorba de un aspect kostenkian al gravettianului. Facem această precizare întrucît în afara elementelor generale comune, după părerea noastră, nimic din ceea ce este specific pentru Kostenki nu întîlnim în gravettianul României în general, după cum nici în cel de pe Tisa superioară. Tocmai lipsa elementelor specifice pentru faciesul Kostenki ne determină să credem că ultima cultură a paleoliticului nostru superior, nu poate fi considerată drept kostenkiană aşa cum s-a încercat a fi denumită [14].

Cele mai apropiate analogii pentru această cultură le găsim pe Nistrul mijlociu în aşezările cercetate în ultimul timp de A. P. Cerniş şi I. K. Ivanova. În partea de răsărit a României, pe Prut şi pe Bistriţa, pe lîngă tipurile de unelte care sînt comune, s-a folosit şi aceeaşi materie primă, silexul cretacic albastru, aflat din abundenţă atît pe Prut cît şi pe Nistru. Cît priveşte cultura postaurignaciană din nord-vestul României, Slovacia orientală şi nord-estul Ungariei, aceasta este rodul fondului aurignacian comun, în amestec cu elemente răsăritene pătrunse din zona Nistrului mijlociu.

Prin poziţia sa geografică, nord-vestul României face parte din depresiunea mare, situată în curbura interioară a Carpaţilor şi străbătută de o reţea hidrografică bogată, formată de Tisa superioară şi afluenţii ei Hornad, Latoriţa, Tur şi Someş. Această depresiune, străjuită pe trei părţi de Carpaţi, este bogată în aşezări paleolitice, în special din paleoliticul mijlociu şi superior, toate asemănătoare între ele prin aspectul cultural şi prin materia primă utilizată. Marea majoritate a aşezărilor sînt situate pe înălţimi în părţile limitrofe ale depresiunii, după cum urmează: Boineşti, Remetea-Şomoş I şi Şomoş II, Călineşti I—IV în Oaş, Turulung, în Cîmpia Someş-Tur în România, Mucacevo şi Beregovo în Ucraina subcarpatică la nord de Oaş, Kechnec, Barca, Cejkov, Tibava etc., în Slovacia orientală, Arca şi alte aşezări din împrejurimi de pe Hornad, pe teritoriul Ungariei.

Toate aceste aşezări prezintă multe elemente comune în evoluţia culturală şi prin folosirea obsidianei pure şi patinate ca materie primă. De aceea, socotim că un studiu amănunţit bazat pe analiza obsidianei din diferite aşezări şi depozite naturale cunoscute, ar putea aduce precizări importante în problema locului de aprovizionare şi poate chiar a direcţiei de mişcare a grupurilor de oameni paleolitici care au folosit-o, aşa cum reiese dintr-o lucrare a lui J. R. Cann [15].

Sînt de asemenea necesare studii comparative între diferitele complexe de aceeaşi vîrstă şi aspect cultural, spre a putea determina legăturile dintre ele şi caracterul acestora.

Toate acestea însă rămîn probleme de rezolvat în viitor, printr-o strînsă colaborare a specialiştilor care se ocupă de această zonă.

---

[11] J. Barta, *The Paleolith of Slovakia in the light of Pleistocene stratigraphy*, in „Stratigraphy and periodisation of the paleolith of eastern and central Europe", Moscova, 1965; L. Banesz, op. cit.

[12] M. Gabori, V. Gabori, *Études archéologiques et stratigraphiques dans les stations de loess paléolithiques de Hongrie*, în „Acta Arch", Budapesta, VIII, 1957.

[13] M. Gabori, V. Gabori, *op cit.* p. 70.

[14] Dată fiind vechimea cercetărilor paleolitice în Kostenki pe Don, ca şi originea estică a ultimei culturi a paleoliticului superior de pe teritoriul României, C. S. Nicolăescu-Plopşor a denumit-o kostenkiană.

[15] J. R. Cann, *The characterization of obsidian and its application to the Mediterranean Region* P. P. S., 1966, XXX, p. 125

RÉSUMÉ

Par les recherches systématiques entreprises ces dernières années en Oaş on a mis au jour plusieurs établissements paléolithiques concentrés sur les sommets des hauteurs prémontanes, à l'intérieur de la depression du nord-ouest de la Roumanie.

Les établissements paléolithiques, à un ou plusieurs niveaux d'habitat, représentent les vestiges des trois cultures: mousterienne tardive (couches inférieures de Boineşti, Remetea-Somoş I et Remetea-Somoş I et II, Călineşti I et II); gravettienne (les couches supérieures de Boineşti, Remetea-Somoş I, Călineşti I, Călineşti IV, Turulung-Dealul Pustiu).

La présence de l'obsidienne, en proportion plus réduite dans les couches aurignaciennes moyennes et plus abondante dans celles gravettiennes nous porte à les rattacher aux établissements semblables de la Slovaquie Orientale et de la Hongrie (la cande du Danube).

https://biblioteca-digitala.ro